

تألیفات و تقریرات امام خمینی (ره)

ناصرالدین انصاری

۷. کلام و عقاید (۱ عنوان)

۸. شعر و ادب (۵ عنوان)

۹. حکومت اسلامی (۶ عنوان)

۱۰. سخنان موضوعی (۳۵ عنوان)

امید است این سال (۱۴۰۰ق)، سال احیای مکتب و مرام امام خمینی و سر آغاز آشنایی بیشتر نسل جوان و نو خاسته با آن مرد مسیحا نفس و قدسی صفت باشد.

الف) فقه

کتاب های فقهی حضرت امام، به دو گروه فتوایی و استدلالی تقسیم می شود:

کتابهای فتوایی ایشان عبارتند از:

۱. حاشیه بر «عروة الوثقی»

تاریخ تالیف: هفتم جمادی الاول ۱۳۷۵ ق. این رساله جداگانه (در ۳۴۵ ص) و همراه با عروه، مکرر به چاپ رسیده است.

۲. حاشیه بر «وسيلة النجاة»

این رساله جداگانه (در ۲۲۵ ص) و همراه با وسیله، چند بار به چاپ رسیده است.

۳. حاشیه بر «رساله ارث»

رساله ارث از تالیفات مرحوم آیت الله حاج ملا هاشم خراسانی (م ۱۳۵۲ ق) صاحب منتخب التواریخ می باشد و برخی از مراجع تقلید بر آن حاشیه نگاشته اند، که از آن جمله امام

آیت الله العظمی امام خمینی، یکی از نوادر عصر حاضر و بزرگ مردی است که در عرصه های علم و عمل، گوی سبقت از همگنان ریود و علاوه بر تشکیل حکومت اسلامی - در عصر بی خدایی و دین فراموشی و در جهان مادی - که در تاریخ بشریت امری بی سابقه و شگفت آور بود، موفق شد بسیاری از عالمان دین را برای هدایت جامعه شیعه پروراند و آثار پراچ و جاودانه ای را از خود به یادگار گذارد.

امام (ره) در طول ۷۰ سال زندگی علمی خویش، توانست ۶۰ کتاب (در ۱۰۰ مجلد) در زمینه های فقه، اصول، حدیث، تفسیر، کلام، اخلاق و عرفان، شعر و ادب، حکومت و سیاست بنگارد و نسل های آینده را از سر چشمه زلال دانش آسمانی خویش سیراب سازد.

نوشتار حاضر، عهده دار معرفی و توصیف آثار آن مرد الهی و کتابشناسی آنهاست. در این مقاله به تألیفات امام و شرح ها، تلخیص و حاشیه های آن اشاره شده و از ذکر کتاب هایی که مربوط به شخصیت آن حضرت است، پرهیز شده است.

تألیف ها و گردآوری دیگران:

۱. فقه (۱۹ عنوان)

۲. اصول (۷ عنوان)

۳. قواعد (۴ عنوان)

۴. حدیث (۵ عنوان)

۵. عرفان و اخلاق (۷ عنوان)

۶. تفسیر (۴ عنوان)

خمینی است. این حاشیه همراه با اصل کتاب، در ۱۲۰ ص به چاپ رسیده است.

۴. نجات العباد

این کتاب در دو جلد است: ج ۱: مباحث تقلید تا احکام عمره (وزیری، ۲۰۲ ص). ج ۲: احکام معاملات تا احکام طلاق (وزیری، ۱۵۵ ص)، چاپ قم، ۱۳۷۸ ق.

این رساله، از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی در سال جاری به چاپ خواهد رسید.

۵. ملحقات توضیح المسائل

این رساله دربرگیرنده مسائل جدید (بیمه، بانک، سرقفلی، تشریح و...) و مسائل امر به معروف و نهی از منکر و دفاع، به نام ملحقات توضیح المسائل، جداگانه و همراه با رساله مکرر به چاپ رسیده است.

۶. زبده الاحکام

این کتاب خلاصه نجات العباد (از مباحث تقلید تا احکام طلاق خلع و مبارات) و به زبان فارسی بوده و در ذیحجه الحرام ۱۳۸۱ ق، در چاپخانه علمیه قم به چاپ رسیده است.

۷. مناسک حج

این رساله بارها در ایران و عراق به چاپ رسیده و به عربی و اردو نیز ترجمه شده است. بهترین چاپ آن، چاپ ششم در سال ۱۳۷۶ ش/ ۱۴۱۷ ق در ۴۵۰ صفحه از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی است. (همراه با ترجمه مسائل حج از تحریر الوسیله و ۱۵۵۰ استفتاء)

حواشی:

۱- حاشیه آیت الله حاج شیخ محمد علی اراکی (۱۳۱۲-۱۴۱۵ ق) تهران، انتشارات مشعر، ۱۳۷۱ ش. (رقعی، ۳۵۰ ص)

۲- حاشیه آیت الله حاج شیخ محمد فاضل لنکرانی.

۳- حاشیه آیت الله حاج سید عبدالکریم موسوی اردبیلی. (رقعی، ۲۲۲ ص)

۴- حاشیه آیت الله حاج شیخ یوسف صانعی. (رقعی، ۳۴۴ ص)

۵- حاشیه آقای حاج شیخ محمد حسن احمدی فقیه. (جیبی، ۲۵۶ ص)

۶- حاشیه مراجع معظم تقلید، آیات عظام: آقای خویی،

آقای گلپایگانی و آقای اراکی.

۷- حاشیه مراجع تقلید معاصر:

* آیت الله حاج سید علی سیستانی.

* آیت الله حاج سید علی حسینی خامنه ای.

* آیت الله حاج شیخ محمد تقی بهجت.

* آیت الله حاج شیخ لطف الله صافی گلپایگانی.

* آیت الله میرزا جواد تبریزی.

* آیت الله میرزا علی غروی تبریزی. (م ۱۴۱۹ ق)

* آیت الله حاج شیخ ناصر مکارم شیرازی. (حاشیه معظم

له، جداگانه نیز به چاپ رسیده است)

* آیت الله حاج شیخ یوسف صانعی.

تهران، نشر مشعر، ۱۳۷۲ ش. (وزیری، ۵۴۳ ص)

۸- حاشیه آیت الله حاج سید محمد علی علوی گرگانی.

(آماده چاپ)

تلخیص‌ها:

۱- احکام ویژه بانوان در حج (مطابق با فتاوی امام خمینی) با حاشیه آیات عظام: آقای خویی، آقای گلپایگانی، آقای اراکی و فاضل لنکرانی.

چاپ ششم: تهران، نشر مشعر، ۱۳۷۵ ش. جیبی، ۱۴۴ ص

۲- ره توشه حج (فتاوی، استفتائات و توصیه های امام خمینی به حجاج) تدوین: علی محمد اسدی.

قم، انتشارات جهان آرا، ۱۳۶۲ ش، پالتویی ۱۰۰ ص.

۸. توضیح المسائل

متن این کتاب، رساله آیت الله العظمی بروجردی است، که پس از درگذشت ایشان به وسیله حضرت امام حاشیه شد و در سال ۱۳۸۱ ق، جداگانه (۱۳۸ ص) به چاپ رسید. سپس این حواشی داخل در متن شد و بارها در ایران و عراق با نام های: احکام دین و جامع المسائل به چاپ رسید.

حاشیه‌ها:

۱- حاشیه آیت الله سید عبدالکریم موسوی اردبیلی. (قم، مؤسسه مکتب امیرالمؤمنین، ۱۴۱۶ ق)

۲- حاشیه آیت الله حاج شیخ محمد حسن احمدی یزدی. (آماده چاپ)

* توضیح المسائل مراجع.

گردآوری: سید محمد حسن بنی هاشمی.

قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ ش. وزیری،
ج: ۱۰۳۲ + ۸۲۵ ص

این کتاب، متن رساله امام خمینی با حواشی مراجع تقلید
معاصر است، که عبارتند از آیات عظام:

۱- آیت الله حاج سید ابوالقاسم خویی. (۱۳۱۷-۱۴۱۱ق)

۲- آیت الله حاج سید محمد رضا گلپایگانی. (۱۳۱۶-

۱۴۱۴ق)

۳- آیت الله حاج شیخ محمد علی اراکی. (۱۳۱۲-

۱۴۱۵ق)

۴- آیت الله حاج سید علی سیستانی.

۵- آیت الله حاج سید علی حسینی خامنه ای.

۶- آیت الله حاج سید موسی شبیری زنجانی.

۷- آیت الله حاج شیخ محمد تقی بهجت.

۸- آیت الله حاج شیخ لطف الله صافی گلپایگانی.

۹- آیت الله حاج شیخ جواد تبریزی.

۱۰- آیت الله حاج شیخ ناصر مکارم شیرازی.

۱۱- آیت الله حاج شیخ محمد فاضل لنکرانی.

این حواشی توسط آقای بنی هاشمی، با استفاده از

رساله های علمیه آیات عظام، تدوین شده است.

تلخیص ها:

۱- رساله آموزشی (متنخی از فتاوی حضرت امام خمینی)

تدوین: رضا قربانیان. چاپ سی و پنجم: قم، دفتر

انتشارات اسلامی، ۱۳۷۷ ش

وزیری، ۱۲۰ ص.

۲- احکام جبهه. تدوین: علی محمد اسدی. چاپ پنجم:

قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۶ ش

رقعی، ۲۰۸ ص.

۳- احکام جبهه. تدوین: مرکز بررسی و تحقیقات عقیدتی

سیاسی سپاه.

تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۳۶۲ ش. جیبی،

۲۵۵ ص (همراه با مسائل دفاع، رهنمودهای امام در جنگ، امر

به معروف و نهی از منکر، غنائم جنگی و استفتائات)

۴- منتخب توضیح المسائل. تهران، دایره عقیدتی سیاسی

ارتش جمهوری اسلامی ایران.

منتخب توضیح المسائل

این کتاب در بر گیرنده همان مسائل اصل کتاب است؛ جز
اینکه احکام تقلید آن از اصل مفصل تر است و باب ارت را هم
ندارد. چاپ نجف، مطبعة الآداب، ۱۳۹۱ ق رقی،
۴۵۰ ص.

۵- منتخب توضیح المسائل امام خمینی. عبدالرحیم

موگهی، قم، انتشارات محدث، بی تا، جیبی، ۵۱۱ ص.

۶- احکام معلولین و مجروحین.

تدوین: حسین مهاجر، چاپ قم.

۷- فتاوی امام خمینی در رابطه با جانبازان. تهران، انتشارات

رجاء، ۱۳۶۴ ش.

۸- احکام تقلید و اجتهاد مطابق با فتاوی امام خمینی.

عبدالرحیم موگهی، چاپ سوم: قم، انتشارات دفتر تبلیغات

اسلامی، ۱۳۷۶ ش، وزیری، ۲۳۴ ص.

۹- احکام نماز. عبدالرحیم موگهی، چاپ دوم: قم،

انتشارات شفق، ۱۳۷۲ ش، وزیری، ۱۳۵ ص.

۱۰- احکام روزه. عبدالرحیم موگهی، قم، انتشارات

سینا، ۱۳۶۹ ش، وزیری، ۲۸۸ ص.

۱۱- احکام ازدواج. عبدالرحیم موگهی، چاپ دوم: قم،

انتشارات شفق، ۱۳۷۲ ش، وزیری، ۱۹۹ ص.

۱۲- احکام بانوان و مادران. عبدالرحیم موگهی، چاپ

چهارم: قم، انتشارات شفق، ۱۳۷۷ ش، وزیری، ۲۴۰ ص.

۱۳- احکام خانواده (احکام متأهلین). عبدالرحیم موگهی،

چاپ سیزدهم: قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی،

۱۳۷۸ ش، وزیری، ۳۶۰ ص.

۱۴- احکام ویژه بانوان در حج مطابق با فتاوی امام خمینی.

محمد حسین فلاح زاده، تهران، انتشارات مشعر، ۱۳۷۱ ش،

رقعی، ۸۶ ص.

در این کتاب، فتاوی آیات عظام: خویی، گلپایگانی و

اراکي - قدس الله اسرارهم - نیز ذکر شده است.

۱۵- روشی در تدریس احکام (مطابق با فتاوی امام

خمینی). علی محمد اسدی. چاپ دهم: قم، دفتر انتشارات

اسلامی، ۱۳۷۵ ش، وزیری، ۱۶۰ ص (ج: ۱: عبادات)

۱۶- استفتائات اختصاصی بانوان مطابق با فتاوی امام.

حسین متقی، قم، انتشارات زائر، ۱۳۷۸ ش، وزیری،

۶۵ ص.

لقطه، نکاح، طلاق، خلع و مبارات، ظهار و لعان و ایلاء و میراث را در بر می گیرد.

همانگونه که پیداست این کتاب با نظمی دقیق، که از این جهت بر «عروة الوثقی» برتری دارد- در بر گیرنده اکثر ابواب فقهی و مسائل مورد ابتلا و شامل فروع بسیار می باشد و از فروع و مسائل نادره- که کمتر مورد ابتلاست- خالی است و از این جهت نیز بر عروه برتری دارد.

حضرت امام که از دیر باز بر آن حاشیه نگاشته بود، در سفر ترکیه حواشی خود را داخل متن نمود و بر آن ابواب و مسائل بسیار افزود و نام آن را «تحریر الوسيلة» نهاد. معظم له در آغاز می نویسد:

در زمان های گذشته، کتاب «وسيلة النجاة» نوشته السيد الحجة فقيه الاصفهانی- قدس سره- را حاشیه نمودم و هنگامی که در اواخر جمادی الثاني سال ۱۳۸۴ق (۱۳ آبان ۱۳۴۳ق) به دنبال وقایع تأسف انگیز و دردناکی که بر اسلام و مسلمانان وارد آمد- و شاید تاریخ به ثبت آنها پردازد- به بندر بوسا (یکی از شهرهای ترکیه) تبعید شدم و در آنجا تحت نظر فرار گرفتم، با فراغت بال و آسودگی خیال در مقام آن بر آمدم که حواشی را به صورت متن مستقلی در آورم تا استفاده از آن آسان تر باشد و اگر خداوند توفیق دهد، مسائل مورد نیاز روز را نیز بر آن بیافزایم.

امام- قدس سره- مسائل امر به معروف و نهی از منکر، نماز جمعه، دفاع، قضا، حدود و قصاص، دیات و مستحذات مسائل و بسیاری از احکام حج را بر آن افزودند و بدین گونه، این کتاب، یک دوره کامل فقه فتوایی گردیده است.

این کتاب، در واقع حاصل رنج و کوشش سه تن از فقهای بزرگ شیعه، آیات عظام: سید محمد کاظم یزدی، سید ابوالحسن اصفهانی و امام خمینی است که اینک در دسترس ماست.

بر این کتاب نیز شروح و حواشی بسیار نگاشته شده و چند بار ترجمه گردیده است که عبارتند از:

- ۱- ترجمه آقای حاج سید محمد باقر موسوی همدانی.
- ۴جلد، چاپ انتشارات دارالعلم، قم.
- ۲- ترجمه آقایان علی اسلامی و قاضی زاده. زیر نظر اساتید معظم آقایان: مؤمن قمی و طاهری خرم آبادی. ۴جلد، چاپ پانزدهم: قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۷ش/۱۴۱۸ق.

۱۷. احکام دختران (مطابق با فتوای امام). محمد وحیدی، قم، انتشارات عصمت، ۱۳۷۸ش، رقمی، ۳۲۴ص.

۱۸. احکام آب ها: مطهرات و نجاسات. محمد وحیدی، چاپ پنجم: قم، انتشارات دفتر تبلیغات، ۱۳۷۵ش، رقمی، ۱۷۵ص.

۱۹. احکام بانوان. محمد وحیدی، چاپ بیست و پنجم: قم، انتشارات دفتر تبلیغات، ۱۳۷۸ش، رقمی، ۱۵۹ص.

۲۰. احکام نماز: وقت شناسی، قبله شناسی. محمد وحیدی، چاپ هشتم، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵ش، رقمی، ۱۹۱ص.

۹. استفتائات

این کتاب، در بر گیرنده استفتائات و پاسخ امام به آنها- از طهارت تا غضب و لقطه- بوده و در دو جلد، از سوی دفتر انتشارات اسلامی- وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم- به چاپ رسیده است.

ج ۲: از طهارت تا حج. (وزیری، ۵۱۹ص)

ج ۲: از مکاسب محرّمه تا لقطه و گناهان کبیره. (وزیری، ۶۱۹ص)

این کتاب زیر نظر آقایان: راستی کاشانی و قدیری اصفهانی تدوین شده است.

۱۰. تحریر الوسيلة

این کتاب، مهم ترین رساله فتوایی امام خمینی است.

وسيلة النجاة، نوشته مرحوم آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی است. ایشان در آغاز حواشی خود بر «ذخیره الصالحین» مرحوم آیت الله آقا سید محمد کاظم یزدی را در متن آن گنجانید و سپس برای بار دوم، مسائل بسیاری را بدان افزود- به گونه ای که با صورت اولیه اش تفاوت فراوان داشت- و آن را وسیلة النجاة نامید. (الذریعة، ج ۲۵، ص ۸۵) این کتاب، در دو مجلد است:

ج ۱: احکام تقلید، طهارت، طلاق، صوم، زکات، خمس و مقدمات حج را داراست.

ج ۲: مباحث مکاسب، متاجر، شفعه، صلح، اجاره، جماله، عاریه، ودیعه، مضاربه، شرکت، مزارعه، مساقات، دین و قرض، رهن، حجر، ضمان، حواله، کفالت، وکالت، اقرار، هبه، وقف و صدقات مستحبی، وصیت، نذر و عهد و قسم، صید و ذباحت، اطعمه و اشربه، غضب، احیاء موات،

۳- رساله نوین (ترجمه بخش هایی از تحریر الوسیله)

۴- ترجمه عبدالکریم بی آزار شیرازی:

ج ۱: احکام عبادات و خودسازی (همراه با اصول اعتقادی و تاریخچه فقه و اجتهاد): مسائل طهارت، صلاة، صوم، حج.

چاپ بیست و سوم: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷ ش. وزیری، ۲۷۰ ص.

ج ۲: مسائل اقتصادی (همراه با مقدمه ای در نظام و تاریخچه اقتصاد اسلامی): احکام زکات، خمس، مکاسب، معاملات، مزارعه و مضاربه و مساقات، چاپ دوازدهم: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷ ش. وزیری، ۳۰۴ ص.

ج ۳: مسائل خانواده (همراه با تاریخچه حقوق زن و نظام خانواده)، چاپ هفدهم: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷ ش. وزیری، ۲۸۰ ص.

ج ۴: مسائل سیاسی و حقوقی (با استفاده از تحریر الوسیله، رساله، استفتائات، کشف الاسرار، کتاب البیع و سخنان امام خمینی)، چاپ نهم: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷ ش. وزیری، ۴۰۴ ص.

شروح:

۱- انوار الفقاهة، از: آیت الله مکارم شیرازی.

از این شرح، کتاب حدود و تعزیرات (ج ۱، ۴۹۵ ص) و دیات برآمده است.

۲- تفصیل الشریعة فی شرح تحریر الوسیله، از: آیت الله فاضل لنکرانی.

از این شرح احکام تخلی، احکام نجاسات، احکام مطهرات و اغسال، کتاب صلاة (ج ۱)، کتاب الحج (ج ۵)، قضا و شهادت (آماده چاپ)، حدود، قصاص، دیات و احکام اجتهاد و تقلید در ۱۳ جلد به چاپ رسیده است.

۳- مستند تحریر الوسیله، از: شهید حاج سید مصطفی خمینی.

ج ۱: طهارت، صلاة، صوم، مکاسب و متاجر. (۵۲۶ ص)

ج ۲: بیع، خیارات و نکاح. (۴۳۳ ص)

تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش

۴- مستند تحریر الوسیله، از: حاج شیخ احمد مطهری

ساوجی. (۱۳۵۷-۱۴۱۱ق)

از این شرح مباحث نکاح، طلاق، صید و ذباجه، اطعمه و اشربه، غضب، احیاء الموات، لقطه، ارث، قضاء، حدود، قصاص، دیات و مسائل مستحدثة در ۶ مجلد در سال های ۱۳۶۲ تا ۱۳۶۶ ش در قم به چاپ رسیده است. و آقای هاشم نوری، مجلد «قضا» ی آن رابه فارسی ترجمه کرده و به چاپ رسیده است.

۵- مصباح الشریعة، از: حاج شیخ عبدالنبی نمازی.

بخش اجتهاد و تقلید آن، از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی به چاپ رسیده است.

وزیری، ۲۵۰ ص (با مقدمه ای در فضیلت و تاریخ فقه، ۳۵ ص)

۶- دلیل تحریر الوسیله، از: حاج شیخ علی اکبر سیفی مازندرانی.

ج ۱: الخمس (۴۳۸ ص)

ج ۲: احکام السترو النظر (۲۳۴ ص)

نیز ابواب: وصیت، ربا، غنا و موسیقی، ولایت فقیه، ثبوت هلال به حکم حاکم، منصب قضا و حکومت برای زن حقوق زوجین، احکام صبی، صله رحم، غش در معاملات و آدم ربائی در ۴ جلد شرح شده و به زودی به چاپ می رسد.

تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۵ ش

۷- شرح تحریر الوسیله، از: آقای حاج شیخ احمد سبسط الشیخ. (۱۳۴۹-۱۴۱۶ق)

بخش اجتهاد و تقلید و طهارت آن، در ۳۱۰ صفحه به چاپ رسیده است.

قم، انتشارات فیروز آبادی، ۱۴۱۲ق.

۸- شرح تحریر الوسیله، از: آیت الله یوسف صانعی.

از این شرح مباحث حج، نکاح، طلاق، ظهار، ایلاء، اطعمه و اشربه، ارث، حدود، قصاص و دیات برآمده است.

۹. شرح تحریر الوسیله، از آیت الله محمد مؤمن قمی.

از این شرح، ابواب قضا و شهادت و حدود (تا حد السرقة) برآمده است.

۱۰- شرح تحریر الوسیله = ابتغاء الوسیله الی ابواب

الشریعة، از: آیت الله محمد حسن احمدی فقیه یزدی.

از این شرح، مباحث اجتهاد و تقلید، صلاة جمعه، حج، قضاء، مضاربه، نکاح و بخشی از حدود و قصاص برآمده است.

۱۱- نورالدین المنیر فی شرح التحریر، از: سید نورالدین شریعتمدار جزایری.

این شرح شامل ابواب: اجتهاد و تقلید، حج، قضا و شهادت، حدود، قصاص، دیات و مسائل دفاع و مستحدثه است.

۱۲- شرح تحریر الوسيلة، از: حاج شیخ زین العابدین احمدی زنجانی.

تلخیص:

۱- زیادة الاحکام

این رساله به عربی و اردو، مکرر به چاپ رسیده است. تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۴ ق. رقی، ۲۷۳ ص.

۲- معرفة ابواب الفقه، تألیف محسن فقیهی.

المركز العالمی للعلوم الاسلامیة، وزیری، ۲۲۳ ص.

حواشی:

۱- حاشیه آیت الله مکارم شیرازی.

۲- حاشیه آیت الله فاضل لنکرانی.

۳- حاشیه آیت الله نوری همدانی.

۴- حاشیه آیت الله علوی گرگانی.

۵- حاشیه آیت الله یوسف صانعی. (این حاشیه در سال

۱۴۲۰ ق به چاپ رسیده است)

۶- حاشیه آیت الله محمد حسن احمدی فقیه یزدی.

۷- حاشیه آیت الله ابوطالب تجلیل تبریزی. (چاپ

۱۳۷۸ ش)

یادآوری می شود:

در جلد دوم، صفحه ۵۴۴، مسأله ۱۶ (از: القسم الثاني فی قصاص مادون النفس)، عبارت و کذا لو كان رأس المجنی علیه اصغر... ولو كان اكبر، نادرست بوده و صحیح آن عبارت و کذا لو كان رأس المجنی علیه اكبر... ولو كان اصغر می باشد.

نیز در جلد دوم، صفحه ۵۹۶، مسأله ۷ عبارت «لوجنت هی علیه لا هو علیها» نادرست و صحیح آن «لوجنی هو علیها لا هی علیه» است.

و کتاب های فقهی استدلالی معظم له - که در طول بیش از سی سال تدریس مداوم و منظم فقه در حوزه های علمیه قم و نجف، به رشته تحریر در آورده است - عبارتند از:

۱- کتاب الطهارة

این کتاب، بین سال های ۱۳۷۵-۱۳۷۷ ق تألیف شده و در ۴ جلد به چاپ رسیده است، به این شرح:

ج اول: دمساء ثلاثه (چاپ اول، قم، ۲۷۲ ص). پایان تألیف: ۲۲ ربیع الاول ۱۳۷۶ ق.

ج دوم: بحث تیمم (وزیری، ۳۱۹ ص). پایان تألیف: ۱۱ شعبان ۱۳۷۶ ق.

ج سوم: اقسام نجاسات (وزیری، ۲۳۵ ص). پایان تألیف: سال ۱۳۷۷ ق.

ج چهارم: احکام نجاسات (وزیری، ۲۹۰ ص). پایان تألیف: ۱۳۷۷ ق/۱۳۳۷ ش.

۲- المكاسب المحرمة

این کتاب حاصل درس های امام در حوزه علمیه قم، بین سال های ۱۳۷۷-۱۳۸۰ ق است:

ج اول: وزیری، ۴۹۴ ص.

ج دوم: وزیری، ۵۴۴ ص.

چاپ مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۴ ش.

در این کتاب - که بیشتر به تعلیقات استاد حاج شیخ مجتبی تهرانی به چاپ رسیده بود - مباحثی چون:

الاكتساب بالاعیان النجسة، الاكتساب مما یكون المقصود منه حراماً، الاكتساب بما لا منفعة فیہ، الاكتساب بما هو حرام فی نفسه، نقاشی، مجسمه سازی، غنا و غیبت، قمار، کذب، کمک به ظالمان، ولایت و حکومت از طرف جائز، اخذ اجرت بر واجبات، جوائز سلطان، خراج و مقاسمه ای که سلطان ستمگر اخذ می کند. مطرح گردیده و مؤلف در بحث غنا، بخشی از رساله «الروضة الغناء فی تحقیق مسئله الغناء» نوشته مرحوم آیت الله حاج شیخ ابوالمجد محمد رضا اصفهانی را نقل نموده است.

۳- کتاب البیع

این کتاب حاصل بحث های امام در حوزه علمیه نجف، بین سال های ۱۳۸۵-۱۳۹۲ ق است و در ۳ جلد به چاپ رسیده است:

ج ۱: وزیری، ۴۵۷ ص: تاریخ تألیف: پس از ۱۳۸۰ ق.

ج ۲: وزیری، ۵۷۵ ص (همراه با بحث مهتم و ارزنده «ولایت فقیه»)، چاپ ۱۳۹۱ ق در نجف.

ج ۳: وزیری، ۴۸۵ ص. پایان تألیف: ۱۱ جمادی الاولى ۱۳۹۲ ق.

مبحث ولایت فقیه آن، به نام «شوون و اختیارات ولی فقیه» ترجمه شده و از سوی انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به چاپ رسیده است.

۴- کتاب الخیارات

این کتاب حاصل درس خارج فقه امام در حوزه نجف، بین سالهای ۱۳۹۴-۱۳۹۶ق است و در ۲ جلد به چاپ رسیده:

ج ۱: وزیری، ۴۵۲ص (پایان تألیف: ۲۵ جمادی الاولی ۱۳۹۴ق).

ج ۲: وزیری، ۴۰۲ص (پایان تألیف: ۱۵ جمادی الاولی ۱۳۹۶ق).

این ۵ جلد (بیع و خیارات) به سعی و اهتمام جناب حجة الاسلام و المسلمین حاج شیخ غلامرضا رضوانی به چاپ رسیده است.

۵- کتاب الخلل فی الصلاة

این کتاب در ۳۱۴ صفحه، در قم به چاپ رسیده است.

۶- ولایت فقیه

این کتاب مجموعه سیزده جلسه درس حضرت امام در فاصله سیزدهم ذیقعده الحرام ۱۳۹۸ق تا دوم ذیحجه ۱۳۸۹ق (اول بهمن تا بیستم بهمن ماه ۱۳۴۸ش) در ایام اقامت ایشان در نجف اشرف است.

چاپ ششم این کتاب در سال ۱۳۷۶ش، توسط مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (همراه با فهرس گوناگون، اصطلاحات فقهی و حقوقی) به چاپ رسیده است.

این کتاب به زبان های عربی، اردو، آلمانی، روسی، فرانسه، اسپانیولی، آذری کریل و ترکی استانبولی ترجمه شده است.

۷- رساله فی بعض فروع العلم الاجمالی

مؤلف در این رساله ۷ مسئله از مسائل صلاة عروة الوقتی (ج ۲، ص ۵۸-۶۳) را بحث و بررسی نموده است.

این کتاب از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی در سال ۱۳۷۸ش به چاپ خواهد رسید.

۸- تقریرات درس فقه آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری مجله معارف جعفری، ش ۴، ذی القعدة ۱۳۸۳ (۱۳۴۲ش)، ص ۶۵.

۹- رساله فی تعیین الفجر فی اللیالی المقمره

این کتاب با تعلیقات و حواشی آقای احمدی فقیه یزدی به

چاپ رسیده است.

(تهران، نشر مدرس، ۱۳۶۷ش) رقعی، ۲۰ص.

ب) اصول

امام خمینی، یکی از نظریه پردازان بزرگ علم اصول در نیم قرن اخیر است، که آراء و نظراتش همواره در درس های خارج اصول مطرح است. از ایشان کتاب های فراوان در علم اصول بر جای مانده، که عبارتند از:

۱- الاستصحاب

چاپ اول: قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۵ش. وزیری، ۴۵۶ص. پایان تألیف: نهم ماه رمضان ۱۳۷۰ق.

۲- انوار الهدایة فی التعلیقة علی الکفایة

این حاشیه بر مباحث عقلیه کتاب کفایه (از قطع تا استصحاب) بوده و در سال ۱۳۶۸ق، نگاشته شده است.

الذریعة ج ۲۶، ص ۲۸۵.

این کتاب در ۲ جلد (۴۲۴+۴۸۸ص) از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی در سال ۱۳۷۲ش، به چاپ رسیده است.

۳- بدایع الدرر فی قاعدة نفی الضرر

پایان تألیف: اول جمادی الاولی ۱۳۶۸ق، چاپ دوم: قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۳ش. وزیری، ۱۷۶ص.

۴- التعداد والتراجع

پایان تألیف: نهم ماه رمضان ۱۳۷۰ق، چاپ اول: قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۵ش. وزیری، ۲۷۴ص.

۵- الاجتهاد والتقلید

پایان تألیف: سال ۱۳۷۰ق، چاپ اول: قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۷ش. وزیری، ۲۰۰ص.

(یادآوری: رساله های استصحاب، لاضرر، اجتهاد و تقلید، تعداد و تراجع و تقییه، در قم به سال ۱۳۸۵ق با تزییلات جناب آقای حاج شیخ مجتبی طهرانی تحت عنوان «الرسائل» به چاپ شده است.)

۶- رساله فی الطلب والارادة

پایان تألیف: ماه رمضان ۱۳۷۱ق - همدان. این رساله به وسیله آقای سید احمد فهری زنجانی به فارسی

حضرت امام، مضامین این احادیث را در درس های اخلاق خویش در مدرسه فیضیه و حاج ملاصادق قم تدریس فرمودند و سپس آن را به تحریر کشیده و در محرم الحرام ۱۳۵۸ ق از آن فراغت جستند.

۳۳ حدیث از احادیث این کتاب، مربوط به اخلاقیات و مهلکات و منجیات و ۷ حدیث آخر در باب اعتقادات و معارف است. روش معظم له بر آن بوده که در آغاز، حدیث را نقل می کند، سپس به فارسی متعرض نکات و مطالبی که در شرح حدیث سودمند است، می شود و پس از آن به شرح متن در چند فصل می پردازد.

مؤلف در آغاز مشایخ روایی خویش را به این ترتیب، معرفی می نماید:

- ۱- حاج شیخ محمد رضا اصفهانی. (م ۱۳۶۲ ق)
- ۲- حاج شیخ عباس محدث قمی. (م ۱۳۵۹ ق)
- ۳- علامه سید محسن امین عاملی. (م ۱۳۷۱ ق)

برای آگاهی بیشتر رجوع کنید به معرفی کتاب اربعین امام (ره) در همین شماره از مجله.

نسخه ای از این کتاب، در اختیار مرحوم آیت الله آخوند ملاعلی همدانی (م ۱۳۹۸ ق) بوده و پس از انقلاب، از روی آن به چاپ رسید. بهترین چاپ آن، چاپ مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی است که در ۸۰۰ صفحه به چاپ رسیده است، همراه با فهرس متعدد و پاورقی های مفید و اعراب گذاری و ترجمه عبارات و روایات متن.

بر این کتاب آقای حاج شیخ محمد حسن احمدی یزدی شرحی مفصل نگاشته، که شرح حدیث بیستم آن به چاپ رسیده است؛ با نام: نیت: راه هدایت (شرح حدیث اخلاص). چاپ چهارم: تهران، انتشارات ذکر، ۱۳۷۵ ش. رقی، ۱۶۸ ص.

این کتاب به اردو و انگلیسی ترجمه شده و از سوی مؤسسه فوق به چاپ رسیده است.

۲- شرح حدیث جنود عقل و جهل

حدیث «جنود عقل و جهل» حدیثی است مروی از امام صادق - علیه السلام - در کافی شریف (ج ۱، ص ۱۵) که سپاهیان خرد و لشکر تباهی و نادانی در آن شماره شده اند. حضرت امام در رمضان المبارک ۱۳۶۳ ق، از شرح و توضیح ۲۵ صفت از آنها فراغت جستند. چاپ اول: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۷ ش. وزیر، ۵۰۰ ص. برای آگاهی

ترجمه شده و به همراه اصل آن، در سال ۱۳۶۲ ش به وسیله مرکز انتشارات علمی و فرهنگی (۱۵۸ صفحه) به چاپ رسیده است.

۷- تقریرات اصولیه

این کتاب، تقریرات درس اصول مرحوم آیت الله العظمی بروجردی است، که به قلم حضرت امام - قدس سره - تحریر شده است.

کتاب موجود - که هم اینک در دست چاپ است - از آغاز تعریف و موضوع علم اصول تا مباحث قطع و ظن (که مبحث اجزاء آخرین بحث آن است) می باشد.

ج) قواعد فقهی و رجالی

۱- رساله فی التقیة

پایان تألیف: ماه شعبان ۱۳۷۳ ق، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸ ش. وزیر، ۱۲۰ ص.

۲- رساله فی قاعده من ملک

این رساله در ۱۰۰ صفحه (وزیری) از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی در سال ۱۳۷۸ ش به چاپ خواهد رسید.

۳- رساله فی حجة خیر اصحاب الاصول والکتب

این رساله در ۳۰ صفحه، ضمن جلد سوم «کتاب الطهارة» ص ۲۴۲-۲۷۲ به چاپ رسیده است. در این رساله درباره قاعده اجماع و تفاوت اصل و کتاب و ... بحث شده است.

۴- رساله فی قاعده الید

تقریرات درس آیت الله بروجردی.

این رساله از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی به چاپ خواهد رسید.

د) حدیث

۱- اربعین حدیث

این کتاب به شرح و تفسیر چهل حدیث از ائمه طاهرين - عليهم السلام - پرداخته است. مبنای نگارش «اربعین» ها، حدیث مشهور «من حفظ علی امتی اربعین حدیثاً بعثه الله تعالی یوم القیامة فقیها عالماً» - خصال صدوق باب الاربعین - حدیث ۱۵ و ۱۶ بوده است. از دیر زمان تاکنون، اربعین های فراوان نگاشت شده است؛ مانند اربعین شیخ بهایی، ملامحمد تقی مجلسی، اربعین شهید اول و ...

بیشتر رجوع کنید به معرفی این کتاب در آینه پژوهش، همین شماره.

۳- شرح دعاء السحر

این کتاب، اولین تألیف حضرت امام است که در سال ۱۳۴۷ق به رشته تحریر درآورده و در آن اشارات متعدد به نظرات استادش آیت الله شایبانی آمده است. در این نوشتار، از اسرار الصلاة (میرزا جواد آقا ملکی)، شرح اسماء الحسنی (حاجی سبزواری)، قبسات (میرداماد)، اسفار و کتاب های فیض کاشانی، فتوحات مکیه و شرح فصوص قیصری و الهیة و الاسلام (سید هبة الدین شهرستانی) مطالبی نقل شده است.

این کتاب به وسیله آقای سید احمد فهری زنجانی به فارسی ترجمه شده و به نام «شرح دعای سحر»، در سال ۱۳۶۶ش (۲۳۹ص) چاپ شده است.

نیز اصل کتاب، توسط مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی در سال ۱۳۷۴ش (وزیری، ۲۴۴ص) همراه با توضیحات و فهرست آیات، روایات و اصطلاحات به چاپ رسیده است.

۴- التعلیقة على الفوائد الرضوية

فوائد الرضوية نام شرحی است بر حدیث احتجاج حضرت امام علی بن موسی الرضا (ع) با رأس الجالوت یهودی (بینید: توحید صدوق، عیون اخبار الرضا، احتجاج طبرسی، بحار الانوار و مسند الرضا/ ۲) که مرحوم حکیم کوچک قاضی سعید قمی نگاشته است. امام خمینی بر این کتاب تعلیقات متعددی نگاشته است. (پایان تألیف: ۲۲ ربیع المولود ۱۳۴۸ق). برای آگاهی بیشتر رجوع کنید به معرفی این کتاب در همین شماره مجله.

این کتاب، همراه با اصل متن، فهارس و پاورقی های توضیحی از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی در سال ۱۳۷۵ش (وزیری، ۱۹۲ص) به چاپ رسیده است.

۵- شرح حدیث رأس الجالوت

حضرت امام، علاوه بر تعلیقه بر شرح قاضی سعید قمی، خود مستقلاً شرحی بر این حدیث شریف نگاشته است. و تاریخ تألیف آن، ۱۳۴۸ق می باشد.

ه) کتاب های عرفانی و اخلاقی

۱- مصباح الهدایة الى الخلافة والولاية

پایان تألیف: ۲۵ شوال ۱۳۴۹ق (۲۴ اسفند ۱۳۰۹ش)

این کتاب، یکی از بهترین کتاب های عرفانی است که به زبان عربی نگاشته شده است. آغاز کلام این رساله، در بیان مرام حدیث مشهور «ما عرفناك حق معرفتك، وما عبدناك حق عبادتك» بوده و بسیار از البوارق الملکوتیه و شرح توحید صدوق (قاضی سعید قمی)، مفتاح الغیب (صدرالدین قونوی)، شرح فصوص الحکم (قیصری) و شرح قصیده ابن فارض (ملا عبدالرزاق کاشانی) نقل می کند و در چند مورد از استادش آیت الله شاه آبادی، با تجلیل فراوان مطالبی را می آورد.

این کتاب با مقدمه بسیار مفصل و جامع استاد سید جلال الدین آشتیانی به چاپ رسیده است.

چاپ سوم: قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ش. وزیری، ۳۱۶ص

نیز این کتاب با ترجمه فارسی آقای سید احمد فهری زنجانی در ۲۲۲ صفحه رقعی به وسیله انتشارات پیام آزادی به چاپ رسیده است.

۲- سر الصلاة = معراج السالکین و صلاة العارفين

این کتاب به زبان فارسی و در بیان اسرار معنوی نماز نگاشته شده است.

پایان تألیف: ۲۱ ربیع الثانی ۱۳۵۸ق (۱۹ خرداد ۱۳۱۸ش) این کتاب، با مقدمه آیت الله جوادی آملی، و وصیتنامه ای اخلاقی از حضرت امام خطاب به فرزندشان مرحوم حاج سید احمد آقا خمینی، متن کتاب، فهارس گوناگون و دستنویس مؤلف به چاپ رسیده است.

چاپ پنجم: قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۵ش. وزیری، ۲۲۶ص.

این کتاب به عربی ترجمه شده است. (با نام: الآداب المعنویة للصلاة، تعریب و تعلیق: سید احمد فهری زنجانی. قم دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۲ق. ۵۶۰ص، وزیری)

۳- آداب الصلاة

پایان تألیف: ۲ ربیع الثانی ۱۳۶۱ق (۳۰ فروردین ۱۳۲۱ش)

حضرت امام در این کتاب به شرح اربعین، تعلیقه فصوص و مصباح الهدایه خود از جاع داده و در آن سوره های حمد، توحید و قدر به گونه ای عرفانی و مفصل تفسیر شده است.

چاپ پنجم: قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۶۷ش. وزیری، ۴۲۲ص.

این کتاب به زبان های عربی، اردو، انگلیسی و فرانسه ترجمه شده است.

۴- تعلیقه علی شرح فصوص الحکم

فصوص الحکم از آن محیی الدین عربی (۵۶۰-۶۳۴ق) و شرحش، تألیف شیخ داود بن محمود قیصری رومی (م ۷۵۱ق) است. حضرت امام، این تعلیقه را در مدت هفت سالی که این کتاب را در محضر آیت الله شاه آبادی می خوانده، تألیف کرده است، که البته تا پایان شرح فصوص نبوده و ناتمام مانده است. این کتاب به تصحیح آقای حاج شیخ حسن ثقفی و خط آقای محمد حسن رحیمیان، در قم در سال ۱۴۰۶ق به چاپ رسیده است.

۵- تعلیقه علی مصباح الانس

مصباح الانس بین المعقول والمشهود، نوشته محمد بن حمزه فناری رومی حنفی (م ۸۳۴ق)، شرح کتاب مفتاح غیب الجمع والوجود، تألیف صدرالدین محمد بن اسحق قونوی (م ۶۷۱ق) است و یکی از مهم ترین متون عرفانی می باشد. امام خمینی، این تعلیقه را - زمانی که آن را نزد مرحوم آیت الله شاه آبادی می خوانده اند و پس از آن - در سال ۱۳۵۵ق به رشته تحریر در آورده است.

این کتاب، همراه با تعلیقه بر شرح فصوص در قم، به سال ۱۴۰۶ق به چاپ رسیده است. (وزیری، ۳۲۷ص)

۶- جهاد اکبر = مبارزه بانفس

این کتاب، تقریر بیانات اخلاقی حضرت امام در نجف اشرف است، که در جمع طلاب و فضلا ایراد شده است. محتوای کتاب بیانگر آن است که نهضت امام پیش از آنکه جنبشی سیاسی برای سرنگونی نظامی فاسد، باشد قیامی است الهی و در راستای دعوت انبیا برای تربیت و تعالی انسان و جامعه انسانی.

چاپ ششم این کتاب، در سال ۱۳۷۶ش از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (همراه با برگزیده ای از بیانات امام پیرامون مبارزه با تساویل نفسانی) به چاپ رسیده است.

این کتاب به زبان های اردو، ترکی استانبولی و آذری کریم نیز ترجمه شده است.

۷- ره عشق

نامه ای است اخلاقی از حضرت امام به خانم فاطمه طباطبایی - همسر مرحوم حجة الاسلام آقای حاج سید احمد

خمینی - که همراه با متن دستخط و فهرست توضیحات و اصطلاحات به چاپ رسیده است.

چاپ پنجم: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۵ش. رحلی، ۴۸ص.

(و) تفسیر

حضرت امام یکی از مفسران قرآن مجید بود، که با آن که کمی از مکنون خاطر آن عزیز بر صفحه آمد، اما خود نشانگر دریای مواجی از معارف قرآنی بود که در سینه اش موج می زد. آنچه از گفتار و نوشتار آن بزرگ، برای ما در زمینه تفسیر قرآن به یادگار مانده، عبارت است از:

۱- تفسیر سوره حمد

تفسیری است با مضامین بلند و عرفانی، که حضرت امام در سال های اوّل پیروزی در مدرسه فیضیه قم، در پنج جلسه ایراد فرمودند. این تفسیر، به همراه تفسیر سوره حمد از کتاب «سر الصلاة»، تفسیر سوره حمد از کتاب «آداب الصلاة» و اشارات تفسیری درباره این سوره در سایر آثار امام به چاپ رسیده است.

چاپ سوم: قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ش. رقعی، ۲۸۲ص.

۲- تفسیر سوره توحید

مندرج در: کتاب «سر الصلاة» و کتاب «آداب الصلاة».

۳- تفسیر سوره قدر

مندرج در: کتاب «آداب الصلاة».

۴- تفسیر سوره هلق

این کتاب یک جلسه سخنرانی حضرت امام بوده، که در پایان تفسیر سوره حمد به چاپ رسیده است.

(ز) کلام و عقائد

۱- کشف اسرار

در سال ۱۳۲۲ش، در قم جزوه ای با نام «اسرار هزار ساله» در ۳۸ صفحه از سوی علی اکبر حکمی زاده منتشر شد که در آن به معتقدات شیعه از قبیل: عزاداری و سوگواری، توسل، سجده بر تربت، ساختن گنبد و بارگاه بر مرقد پاک امامان، زیارت جامع، کتاب کافی و بحار الانوار، شفاعت، تقیه، بداء، نسخ، استخاره، امامت ائمه، روحانیت شیعه، تقلید، احکام فقه (طهارت، خمس، زکات، اوقاف) حمله شده و

منتهای شاهکاری فن شعر سازی و ترانه نوازی را در آن به کار برده است. (ج ۲، ص ۱۹۲)
همین قصیده را نیز در کتاب گنجینه دانشمندان، ج ۲، ص ۹۲-۹۵ (ذیل شرح حال مرحوم آیت الله پسندیده) آورده است.

۱. دیوان اشعار

مجموعه ای از غزلیات، رباعیات، قصاید، مسمط‌ها و دوبیت‌های عرفانی امام است.

چاپ دهم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش. وزیری، ۴۴۴ ص.

کتاب «فرهنگ دیوان امام» در توضیح و تبیین دیدگاه‌های عرفانی امام، انواع اشعار، هنرهای شعری و بلاغی، اصطلاحات و استعارات و فرهنگ اعلان آن، نگاشته شده است.

چاپ دوم: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۳ ش. وزیری، ۵۰۵ ص.

این کتاب با تعلیقات و حواشی آقای علی اکبر صادقی رشاد، در دست چاپ است.

۲. باده عشق

در این کتاب، امام توصیه‌هایی بر کسب علم، تهذیب نفس و اخلاص در عمل بیان فرموده است.

چاپ پنجم: تهران مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش. وزیری، ۸۸ ص.

۳. سبوی عشق

این کتاب، نخستین اثر منظوم امام است که به چاپ رسید. چاپ ششم: تهران مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش. وزیری، ۲۲ ص.

۴. محرم راز

این کتاب شامل تعدادی از غزلیات و رباعیات عرفانی حضرت امام، به ضمیمه نامه ای از ایشان به مرحوم حاج سید احمد خمینی است. (تاریخ نامه: ۲۶ ربیع الثانی ۱۴۰۸ ق)

چاپ هفتم: قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش. وزیری، ۹۶ ص.

۵- نقطه عطف

این کتاب حاوی رباعیات عرفانی و ترجیع بندی بلند و صحیفه ای اخلاقی از امام است، که خطاب به مرحوم حاج

سراسر تبلیغ علیه مبانی تشیع و روحانیت بود. به مجرد انتشار این کتاب، حضرت امام درس‌های خود را به مدت ۲ ماه تعطیل کرد و پاسخی محکم و متین در دفاع از عقائد شیعه، نگاشت و نام آن را «کشف الاسرار» نهاد و در آن خیانت‌های ایادی استعمار (همچون: رضاخان و کسروی) و مذهب پوشالی وهابیت را به خوبی نمایاند. این کتاب در ۴۲۸ صفحه در سال ۱۳۲۳ ش. (۱۳۶۳ ق) و پس از آن بارها و بارها به چاپ رسیده است. (الذریعة ۱۳/۱۸)

چاپ سوم: تهران، کتابفروشی علمیه اسلامی، ۱۳۲۷ ش. رقی، ۳۳۴ ص.

برخی از مباحث این کتاب عبارت است از:

توحید و مراتب شرک، آراء فرقه‌ها و مذاهب گوناگون، سجده بر تربت و ساختمان گنبد و بارگاه، شفاعت، بلاء، استخاره، امامت و اثبات آن با آیات و روایات، عزاداری و زیارت، حکومت فقیه در عصر غیبت، مراتب روحانیت، جهاد، مالیات، خمس و زکات، انتقاد از وضعیت اروپا، خیانت‌های رضاخان، قانون گذاری در اسلام، قانون ثبت، آئین دادرسی، دین و عقل و طبیعت، ناسخ و منسوخ، دلیل انسداد و سیره عقلا، احادیث علمی و عملی، شمه‌ای از فعالیت‌های اجانب در ممالک اسلامی و کارهای رضاخان و آتاترک. در همان زمان کتابی نیز با نام «کشف الاستار» به فارسی نوشته شیخ محمد خالصی، در نقد و رد اسرار هزار ساله نگاشته شد و در سال ۱۳۲۳ ش به چاپ رسید. (الذریعة ۱۸/۱۰)

ح) شعر و ادب

حضرت امام یکی از ادبا و شعرای چیره دست بود. نشرش پخته و شعرش زیبا بود. معظم له از همان اوان تحصیل و تدریس در حوزه علمیه قم به استواری نظم و نثر و منانت گفتار و نوشتار در حوزه، زبانزد همگان بود. به نوشته آقای شیخ محمد رازی در آثار الحجة:

یکی از اسطوره‌های فضل و دانش و پایه‌های ادب و معرفت و ارکان تدریس و تربیت حوزه علمیه - که راضی به ابراز نام و شهرتش نیست - قصیده بهار به سراسر عرفان و ذوق رادر مدح و ثناء اعلی حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه و نیمه شعبان که میلاد آن حضرت است، با تعریف بهار و شرح قدرت دست توانای طبیعت و بهار آفرین سروده که

احمد آقا نگاهشته شده است.

چاپ ششم: قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش. وزیری، ۹۶ ص.

ط. حکومت و سیاست

حضرت امام، به جز آثاری که در موضوعات فقه، اصول، حدیث، عرفان، تفسیر، کلام، شعر و ادب نگاهشته اند، دارای کتاب های دیگری است که عبارتند از:

۱. آوای توحید

(نامه حضرت امام به میخائیل گورباچف - صدر هیئت رئیسه اتحاد جماهیر شوروی سابق)

این کتاب، با شرح آیت الله جوادی آملی به چاپ رسیده است.

چاپ پنجم: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش. وزیری، ۱۲۰ ص.

این کتاب به زبان های عربی، اردو، انگلیسی، فرانسه، آذری، آلمانی، استانبولی، اسپانولی، بنگالی، پشتو، روسی، هوسایی و سواحیلی ترجمه شده است.

۲. وعده دیدار

مکاتبات امام خمینی (۸۴ نامه) با مرحوم حجة الاسلام حاج سید احمد خمینی است.

چاپ پنجم: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش. وزیری، ۲۶۶ ص.

این کتاب به عربی، اردو و انگلیسی ترجمه شده است.

۳. ره عشق

نامه ای است اخلاقی از حضرت امام به سرکار خانم طباطبائی، که همراه با متن دستخط و فهرست توضیحات و اصطلاحات به چاپ رسیده است.

چاپ پنجم: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۵ ش. رحلی، ۴۸ ص.

۴. کوثر

این کتاب، مجموعه سخنرانی های حضرت امام از سال ۱۳۴۰ ش است، که همراه با مطالبی به عنوان شناسنامه سخنرانی ها (زمان، مکان، موضوع سخنرانی و مشخصات حضار) به چاپ رسیده است و ۳ جلد می باشد:

ج ۱: از ۱۳۴۰ تا آبان ۱۳۵۷ ش. (۶۸۶ ص)

ج ۲: از آبان ۵۷ تا هشتم بهمن ۵۷. (۶۶۴ ص)

ج ۳: از ۱۲ بهمن ۵۷ تا هفتم اسفند ۵۷. (۶۳۰ ص)

چاپ سوم: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، ۱۳۷۴ ش.

این کتاب به اردو، عربی و انگلیسی ترجمه شده است.

کتاب «بانگ آزادی» فهرست نوار سخنرانی های امام خمینی است که در ۳۷۴ صفحه منتشر شده است. (۱۳۷۶ ش)

۵. منشور روحانیت

این کتاب، پیام تاریخی و مهم امام خمینی به حوزه های علمیه، در اسفند ۱۳۶۷ ش است و تا کنون به ده ها صورت منتشر شده است.

چاپ ششم: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش. رحلی، ۶۰ ص.

۶. وصیتنامه سیاسی - الهی امام خمینی

این نوشتار نسخه شفابخش دردهای جوامع اسلامی، و چراغ روشنگر فرمای کشورهای مسلمان - و به خصوص ایران - است. امام در این کتاب، دردها را شناسانده و درمان ها را هم نمایانده است. امام در مقدمه این کتاب، اشاره ای مختصر به معارف حقه شیعه و بیان حقانیت اسلام ناب - که چهره تشیع متبلور است - می نماید و مفاخر شیعه را بر می شمارد. این نوشتار بارها، به صور گوناگون به چاپ رسیده است. از جمله کارهایی که بر روی این کتاب انجام گرفته، عبارت است از:

۱. اسم مستأثر در وصیت امام و زعیم اکبر، محمد محمدی گیلانی.

چاپ پنجم: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، ۱۳۷۵ ش. وزیری، ۵۶ ص.

این کتاب به اردو ترجمه شده است و به شرح «اسم مستأثر» - که در مقدمه وصیتنامه امام آمده - می پردازد.

۲. امام راحل و فقه سنتی، محمد محمدی گیلانی.

چاپ سوم: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، ۱۳۷۴ ش. وزیری، ۱۷۲ ص.

این کتاب به شرح و توضیح وصیت امام به حفظ فقه سنتی - که در بند «ط» وصیتنامه آمده - می پردازد.

۳. وصیت نامه امام، علیرضا اسماعیلی جمکرانی.

چاپ دوم: تهران، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۷۶ ش.

رقعی، ۱۹۲ ص.

۱. حج در کلام و پیام امام خمینی. وزیری، ۱۸۰ ص.
ترجمه شده به زبان های عربی، اردو و انگلیسی.
۲. قیام عاشورا در کلام و پیام امام خمینی. رقععی، ۱۱۲ ص.
ترجمه شده به عربی، اردو، انگلیسی، آلمانی، فرانسه، آذری کریل، استانبولی، پشتو و بنگالی.
۳. فلسطین از دیدگاه امام خمینی. وزیری، ۲۳۴ ص.
ترجمه شده به عربی، اردو، فرانسه، روسی، آلمانی، بنگالی، آذری کریل و ترکی استانبولی.
۴. صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی. رقععی، ۱۲۰ ص.
ترجمه شده به: عربی، اردو، انگلیسی و ترکی استانبولی.
۵. جایگاه زن در اندیشه امام خمینی. وزیری، ۳۲۱ ص.
ترجمه شده به زبان های عربی، اردو، انگلیسی، فرانسه، آلمانی، آذری کریل و ترکی استانبولی.
۶. آئین انقلاب اسلامی در اندیشه و آراء امام خمینی. وزیری، ۵۳۸ ص.
ترجمه شده به عربی، انگلیسی، اردو و آذری کریل.
۷. کلمات قصار، پندها و حکمت ها. وزیری، ۲۳۲ ص.
ترجمه شده به زبان های عربی، انگلیسی، اردو، آلمانی، روسی، اسپانیولی، آذری کریل، ترکی استانبولی، بنگالی، هوسایی و بوسنیایی.
۸. وحدت از دیدگاه امام خمینی. وزیری، ۴۳۰ ص.
۹. دانشگاه و دانشگاهیان از دیدگاه امام خمینی. وزیری، ۴۲۰ ص.
۱۰. قرآن، کتاب هدایت در دیدگاه امام خمینی. وزیری، ۳۰۶ ص.
۱۱. سیمای معصومین در اندیشه امام خمینی. وزیری، ۳۳۸ ص.
۱۲. ایثار و شهادت در مکتب امام خمینی. وزیری، ۳۸۸ ص.
۱۳. روحانیت و حوزه های علمیه از دیدگاه امام خمینی. وزیری، ۶۲۴ ص.
۱۴. امام در سنگر نماز. وزیری، ۲۵۶ ص.
۱۵. اسلام ناب در کلام و پیام امام خمینی. وزیری، ۷۴۷ ص.
۱۶. انتخابات و مجلس در کلام و پیام امام خمینی. وزیری، ۲۶۴ ص.
- وی در این کتاب، وصیت امام را با توضیحات کامل و ۲۱۸ پرسش و پاسخ، برای استفاده دانشجویان آماده ساخته است.
۴. نگرش موضوعی بر وصیتنامه سیاسی الهی امام خمینی، تنظیم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام.
چاپ چهارم: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش، وزیری، ۲۱۰ ص.
در این کتاب، متن کامل وصیتنامه همراه با پاورقی های توضیحی آمده و سپس عناوین اعتقادی، تربیتی، سیاسی و فرهنگی آن مشخص شده و فرازهای دیگری و کلمات قصار، پایان بخش کتاب است.
۵. شرح مقدمه وصیت نامه امام خمینی: جاویدنامه، قادر فاضلی.
چاپ پنجم: تهران، نشر عروج، ۱۳۷۷ ش، رقععی، ۱۰۰ ص.
(متن وصیتنامه نیز همراه با پاورقی های مفصل است)
۶. با جاری کوثر (شرح وصیت نامه امام خمینی) محمود لطیفی.
مجموعه مقالاتی است که در روزنامه جمهوری اسلامی، به چاپ می رسد.
۷. شرح وصیتنامه سیاسی- الهی امام خمینی، احمد آذری قمی. (۱۳۴۵-۱۴۱۹ ق)
- قم، انتشارات دارالعلم، ۱۳۷۰ ش، وزیری، ۴۴۰ ص.
۷. صحیفه نور
این کتاب، مجموعه سخنانی ها، اعلامیه ها و بیانیه های امام خمینی از سال ۱۳۴۲ تا ۱۳۶۸ ش است و تا کنون ۲۲ جلد از آن انتشار یافته است. اولین نوشتار در این کتاب، نوشته امام خمینی در سال (۱۳۶۳ ق/ ۱۳۲۳ ش) است که در مجموعه وزیری یزدنگاشته است. ناشر این کتاب، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است. «مفتاح صحیفه»، عهده دار راهنمایی مراجعه کننده به این کتاب است.
چاپ اول: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۲ ش وزیری، ۲۸۲ ص.
۸. مجموعه تیان
این مجموعه به گردآوری سخنان حضرت امام در موضوعی خاص پرداخته، و تا کنون ۲۲ کتاب از آن منتشر شده است. عناوین این مجموعه عبارتند از:

۱۷. امام و دفاع مقدس .
 ۱۸. امام و جهاد سازندگی . رقی، ۷۲ ص.
 ۱۹. جهان اسلام از دیدگاه امام خمینی . وزیری، ۳۴۶ ص.
 ۲۰. امریه معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی . وزیری، ۲۸۰ ص.
 ۲۱. امام و جوانان . وزیری، ۴۱۹ ص.
 ۲۲. خودباوری و خودباختگی از دیدگاه امام خمینی .
 ۲۳. عدل الهی از دیدگاه امام خمینی . وزیری، ۲۷۶ ص.
 ۲۴. تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خمینی .
 ۲۵. معاد از دیدگاه امام خمینی . وزیری، ۴۳۸ ص.
 ۹. خطبه های تاریخی و انقلابی امام خمینی
 تدوین: گروه ۱۵ خرداد . قم، مجمع اخوان المؤمنین، ۱۳۹۶ ق، رقی، ۱۱۰ ص.
 (مجموعه ای از سخنان امام راحل در موضوعات مختلف است.)

تقریرات درس امام

حضرت امام خمینی، در سالیان پس از رحلت مرحوم آیت الله حاج شیخ عبد الکریم حائری (۱۳۵۵ ق) و در دوران زعامت و سرپرستی حوزه علمیه قم به وسیله آیات ثلاث (آقایان: خوانساری، صدر و حجت کوهکمری)، به عنوان یکی از مدرسین بزرگ حوزه و از علمای طراز دوم همواره مطرح بود و بسیاری از کسان خوش فهم و پُر استعداد به درس فقه و اصول ایشان می رفتند و تقریرات آن را می نوشتند. اینک شمار بسیاری از آن تقریرات، در آرشیو مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی موجود است.

برخی از تقریرات چاپ شده درس اصول امام، عبارتند از:

۱. تهذیب الاصول

این کتاب نخستین تقریرات چاپ شده دومین دوره درس امام است، که معظم له در ۱۳۷۵ ق بر آن تقریظی نگاشته و در سال ۱۳۸۰ ق و پس از آن مکرر به چاپ رسیده است.

از: آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی.

ج ۱. از «موضوع و مسائل علم اصول» تا «مفاهیم». وزیری، ۳۶۷ ص.

ج ۲. از عام و خاص تا مبحث اشتغال. وزیری، ۴۱۴ ص.

ج ۳. ادامه مبحث اشتغال (۷۴ ص) و قاعده لا ضرر (۶۰ ص) و اجتهاد و تقلیل (۸۰ ص). وزیری، ۲۱۸ ص.

۱۰. پیام انقلاب: مجموعه پیامها و بیانات امام خمینی (۲ ج)

تهران، انتشارات پیام آزادی.

۱۱. خط امام کلام امام

تدوین: واحد فرهنگی جهاد سازندگی استان خوزستان.

تهران، انتشارات نور، ۱۳۶۰ ش. رقی، ۲ ج: ۲۷۰ + ۲۰۴ ص (برگزیده ای از سخنان امام در موضوعات مختلف سیاسی، تاریخی و اجتماعی است)

۱۲. در جستجوی راه از کلام امام (بیانات و اعلامیه های امام از سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۶۱) - ۲۲ ج - تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۲ ش.

ج ۱. مستضعفین و مستکبرین. رقی، ۱۵۱ ص.

ج ۲. جنگ و جهاد. رقی، ۲۷۹ ص.

ج ۳. زن رقی، ۸۴ ص.

ج ۴. شهید و شهادت. رقی، ۸۳ ص.

ج ۵. شخصیت ها. رقی، ۱۰۷ ص.

ج ۶. رهبری انقلاب اسلامی. رقی، ۸۲ ص.

ج ۷. نهادهای انقلابی. رقی، ۲۴۳ ص.

ج ۸. روحانیت. رقی، ۳۹۰ ص.

ج ۹. ملت، امت. رقی، ۶۹۰ ص.

ج ۱۰. انقلاب اسلامی. رقی، ۴۴۷ ص.

ج ۱۱. ملی گرایی. رقی، ۷۵ ص.

۲. نیل الاوطار فی بیان قاعده لا ضرر ولا ضرار

این رساله، همراه جلد سوم تهذیب الاصول به چاپ رسیده است. از: آیت الله سبحانی.

۳. لب الاثر فی الجبر و القدر

آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی. این کتاب، تقریرات بحث امام پیرامون مسئله طلب و اراده، وجبر و تفویض، و قضاء و قدر است و به سال ۱۳۷۱ ق نگاشته و چاپ شده است.

قم، انتشارات مؤسسه امام صادق، ۱۳۷۷ ش / ۱۴۱۹ ق. رقی، ۱۲۰ ص.

۴. تقریرات اصولیه

از: آیت الله حاج شیخ محمد فاضل النکرانی. این کتاب در پنج مجلد از ابتدای مباحث الفاظ تا پایان اجتهاد و تقلید بوده و به زودی از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی به چاپ خواهد رسید.

۵. تنقیح الاصول

از: آیت الله حاج شیخ حسین تقوی اشتهاردی. ج ۱. موضوع و مسائل علم اصول تا اوامر. (وزیری، ۳۱۴ ص)

ج ۲. از مقدمه واجب تا مطلق و مقید. (وزیری، ۴۵۷ ص)
ج ۳. از مباحث قطع قاعده لا ضرر. (وزیری، ۶۵۲ ص)
ج ۴. از استصحاب تا پایان اجتهاد و تقلید. (وزیری، ۷۱۷ ص).

تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۷ ش.

۶. جواهر الاصول

از: آیت الله سید محمد حسن مرتضوی لنگرودی. ج ۱. از تعریف علم اصول تا صحیح و اعم و تنبیهات آن. (وزیری، ۳۷۶ ص)

تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶ ش / ۱۴۱۸ ق.

۷. کتاب البیع

از آقای حاج شیخ محمد حسن قدیری اصفهانی. این کتاب پیشتر به وسیله انتشارات وزارت ارشاد اسلامی چاپ شده و اینک با تحقیق و تکمیل بیشتر از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی به چاپ خواهد رسید.

ج ۱: تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶

ش / ۱۴۱۸ ق. وزیری، ۶۴۱ ص (ج ۱).

۸. الدماء الثلاثة

از آقای حاج شیخ صادق خلخالی. پایان تالیف: ۲۵ ربیع الاول ۱۳۷۶ ق (۸ آبان ۱۳۳۸ ش) چاپ قم، رمضان ۱۴۰۳ ق (وزیری، ۴۷۹ ص) از دیگر تقریرات درس حضرت امام - که هنوز به چاپ نرسیده - عبارت است از:

۹. تقریرات درس اصول (از قطع تا آخر اجتهاد و تقلید) - دوره اول - از آیت الله حاج شیخ حسینعلی منتظری.

۱۰. تقریرات درس اصول (از قطع و ظن تا آخر اجتهاد و تقلید) - دوره دوم - از آیت الله حاج شیخ حسین مظاهری.

۱۱. تقریرات درس اصول (از مباحث الفاظ تا آخر اشتغال) از آیت الله محمد مؤمن.

۱۲. تقریرات درس اصول (از اول مبحث واجب تا مبحث قطع و ظن) از آیت الله حاج سید محمد علی علوی گرگانی.

۱۳. تقریرات درس اصول (از استصحاب تا اجتهاد و تقلید) از آیت الله حاج سید عبد الجواد علم الهدی.

۱۴. تقریرات درس اصول (عام و خاص، تعادل و تراجم و اجتهاد و تقلید) از آقای حاج شیخ صادق خلخالی.

۱۵. تقریرات درس فقه (بیع).

۱۶. تقریرات درس فقه (بیع، محرّمه و طهارت). از آقای حاج شیخ صادق خلخالی.

۱۷. تقریرات درس فقه (طهارت). از آقای حاج سید عبد الجواد علم الهدی.

۱۸. تقریرات درس فقه (بیع و خیارات). از آقای علی پور.

۱۹. تقریرات درس فقه (مکاسب محرّمه و بیع). از آقای حاج شیخ محمد مؤمن قمی.

۲۰. تقریرات درس فلسفه (شرح منظومه: امور عامه و طبیعیات) از آقای حاج سید عبد الغنی موسی اردبیلی (۱۳۵۸-۱۳۹۸ ق)

۲۱. تقریرات درس فقه (بیع و مکاسب). از آقای حاج شیخ محمد یزدی.

۲۲. تقریرات درس اصول (مباحث الفاظ تا پایان تعادل و تراجم). از آقای حاج شیخ محمد یزدی.

○